

Miroslaw Łapot

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy

im. Jana Długosza w Częstochowie

ORCID: 0000-0002-1773-8410

BHW 43/2020

ISSN 1233-2224

DOI: 10.14746/bhw.2020.43.4

Poradnictwo zawodowe dla żydowskiej młodzieży szkolnej w Polsce w okresie międzywojennym

Abstract. Vocational counselling for Jewish school children in Interwar Poland

This article presents the beginnings of vocational counselling for school-attending adolescents in Poland. Vocational counselling developed in Poland in the Interwar period as a sub-discipline of applied psychology. The Jewish minority largely contributed to the development of this movement with Lvov at centre of it. Jews established a vocational counselling and psycho-technical institutes, putting the emphasis on school-attending adolescents and apprentices in craft companies, as well as developing new tools for psycho-technical measurements. Zionism was one of the reasons for the development of Jewish vocational counselling for young people. Zionists believed that young Jews should acquire a profession that would allow Jewish settlement in Palestine. This article also presents Zofia Lipszyc, Adolf Berman, Lea Fejgin-Gartensteyg, Jakub Kessler and Józef Weinbaum, unknown Jewish psychologists and psychotechnicians.

Keywords: vocational counselling for school-attending adolescents, Interwar period, Jews

Wprowadzenie

Początki poradnictwa zawodowego dla młodzieży szkolnej w Polsce przypadają na lata międzywojenne. Do jego organizacji przyczyniło się kilka czynników: pierwszym było powstanie na początku XX w. samego poradnictwa zawodowego, traktowanego jako gałąź psychologii stosowanej. Drugi czynnik, który leży u podstaw poradnictwa zawodowego młodzieży szkolnej, to powstanie pedagogii. Z jednej więc strony prowadzone przez psychologów, lekarzy, pedagogów i socjologów badania dziecka, z drugiej zaś – obiektywne warunki życia społecznego, z potrzebą znalezienia dla dziecięcej indywidualności

zawodu użytecznego dla społeczeństwa, doprowadziły pionierów Nowego Wychowania, m.in. Édouarda Claparède'a (1873–1940)¹, do zainteresowania się poradnictwem zawodowym. Przed nauczycielami, psychologami oraz lekarzami szkolnymi, wspomaganymi przez powstające w okresie międzywojennym instytuty psychotechniczne i poradnie zawodowe, postawiono zadanie badania predyspozycji zawodowych ucznia. W Polsce propagatorami poradnictwa zawodowego w szkole byli wybitni pedagodzy i psycholodzy, tacy jak: Maria Grzegorzewska (1887–1967), Bronisław Biegeleisen-Żelazowski (1881–1963) czy Helena Słoniewska (1897–1982), o czym przypomniała Małgorzata Kozłowska w artykule *Poradnictwo zawodowe w szkołach w okresie dwudziestolecia międzywojennego*².

Przywołany artykuł sygnalizuje problem badawczy, który z pewnością zasługuje na pełniejsze opracowanie. Zadania tego nie spełnia niniejszy tekst – jego cel jest skromniejszy. Bezpośrednią przesłanką do jego napisania były uwagi zanotowane w opracowaniach na temat początków psychologii stosowanej w Polsce. Otóż Augustyn Bańka i Włodzimierz Trzeciak, autorzy monografii na temat historii poradnictwa zawodowego, piszą, iż „bezprecedensową innowacją zastosowaną na ziemiach polskich była inicjatywa rozwoju etnicznego poradnictwa kierowanego wyłącznie do ludności pochodzenia żydowskiego”³. Aktywność żydowskich podmiotów na tym polu zauważają również autorzy monografii na temat początków psychologii stosowanej w Polsce – Janina Budkiewicz i Janina Kączkowska⁴ oraz Teresa Rzepa i Bartłomiej Dobroczyński⁵; odnotowano ją także w biogramach zamieszczonych w *Słowniku psychologów polskich*⁶. Zawarte w wymienionych opracowaniach ustalenia badawcze ograniczają się do ogólnych informacji na temat placówek oraz osób, nie dając możliwości oceny rzeczywistego udziału tej mniejszości w organizacji poradnictwa zawodowego dla młodzieży szkolnej. Asumpt do próby całościowego ujęcia osiągnięć osób i placówek jedynie wzmiankowanych w powyższych publikacjach stanowią prowadzone przeze mnie badania, skupiające się na problematyce żydowskiej opieki i szkolnictwa we Lwowie⁷, wynika z nich bowiem, iż to właśnie Lwów

¹ É. Claparède, *Poradnictwo zawodowe. Zadania i metody*, wyd. II, tłum. M. Sokal, Wydawnictwo „Ligi Pracy”, Warszawa 1936/1937.

² M. Kozłowska, *Poradnictwo zawodowe w szkołach w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 2014, nr 4, s. 337–338.

³ A. Bańka, W. Trzeciak, *Rozwój myśli i profesjonalizacji poradnictwa zawodowego. Tropy, dokonania, perspektywy*, Uniwersytet SWSW, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań–Katowice–Warszawa 2017, s. 40.

⁴ J. Budkiewicz, J. Kączkowska, *Z dziejów psychologii stosowanej w Polsce*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1987.

⁵ T. Rzepa, B. Dobroczyński, *Historia polskiej myśli psychologicznej. Gałzki z drzewa Psyche*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

⁶ *Słownik psychologów polskich*, red. E. Kosnarewicz, T. Rzepa, R. Stachowski, Zakład Historii Myśli Psychologicznej. Instytut Psychologii UAM, Poznań 1992.

⁷ Na przykład: M. Łapot, *Z dziejów opieki nad żydowskim dzieckiem sierocym we Lwowie (1772–1939)*, Wydawnictwo Gliwickiej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości, Gliwice 2011; idem, *Szkolnictwo żydowskie we Lwowie (1772–1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w

był głównym ośrodkiem żydowskiego poradnictwa zawodowego. Celem niniejszego artykułu jest zatem systematyzacja informacji rozproszonych w różnych źródłach, a także uzupełnienie ich charakterystyką nieznanych wcześniej żydowskich poradni zawodowych oraz pionierów poradnictwa zawodowego, co pozwoli dostrzec wyraźniej udział owej mniejszości w rozwoju poradnictwa zawodowego dla szkół w międzywojennej Polsce.

Geneza żydowskich instytucji poradnictwa zawodowego

U podstaw organizacji poradnictwa zawodowego w środowisku żydowskim leży dwie przesłanki. Pierwsza wynikała ze sformułowanego jeszcze w okresie zaborów hasła tzw. przewarstwienia ludności żydowskiej. Program ten zakładał zmianę struktury zawodowej mniejszości żydowskiej, polegającą na skierowaniu jej do zawodów produkcyjnych, takich jak przemysł, rzemiosło i rolnictwo oraz odciążenie od handlu. Wedle danych statystycznych w okresie międzywojennym w handlu było zatrudnionych aż 62,2% populacji Żydów, podczas gdy w przemyśle i rzemiosle 23,5%, a w rolnictwie zaledwie 0,9%⁸. Koncentracja w handlu była niekorzystana dla społeczności żydowskiej przynajmniej z dwóch powodów – po pierwsze utrwałała stereotyp żydowskiego handlarza, „żerującego” na dobrach wytworzonych przez chrześcijan, a po drugie w okresie nasilającej się inflacji i kryzysu ekonomicznego przełomu lat 20. i 30. XX w. doprowadziła do pauperyzacji całej społeczności. Żydowski handel i rzemiosło ograniczały zmniejszenie siły nabywczej społeczeństwa, rosnącą konkurencję na rynku, a także antysemityzm ekonomiczny. Manifestował się on w bojkocie żydowskich sklepów oraz wytwórców i doprowadził do licznych bankructw, uświadamiając Żydom, iż jednostronny sposób zarobkowania utrudnia funkcjonowanie w czasach kryzysu⁹.

Ideę przewarstwienia zawodowego wspierała ideologia syjonistyczna, akcentująca potrzebę przygotowania budowniczych przyszłego państwa żydowskiego. Pod wpływem syjonizmu rozwinęło się żydowskie szkolnictwo zawodowe, farmy rolnicze oraz ruch skautowski. Ich powstanie i działalność wspierały międzynarodowe organizacje żydowskie, takie jak American Jewish Joint Distribution Committee i Jewish Colonisation Association, a także Towarzystwo Popierania Pracy Zawodowej i Rolniczej wśród Żydów ORT¹⁰.

Częstochowie, Częstochowa 2016; idem, *Religia mojżeszowa w szkolnictwie publicznym we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej (1867–1918)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2019.

⁸ *Żydzi w Polsce Odrodzonej*, t. 2, *Działalność gospodarcza, oświatowa i kulturalna*, red. I. Schiper, A. Tartakower, A. Haffka, Warszawa 1933, s. 366.

⁹ J. Tomaszewski, *Zarys dziejów Żydów w Polsce w latach 1918–1939*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990, s. 49–60; M. Łapot, *Szkolnictwo żydowskie*, op. cit., s. 217–280.

¹⁰ NA [Natalia Aleksjun], *Joint*, w: *Polski słownik judaistyczny. Dzieje. Kultura. Religia. Ludzie*, t. 1, oprac. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, Prószyński i S-ka, Warszawa 2003, s. 697–698; NA [Natalia Aleksjun],

Drugą przesłanką pobudzającą zainteresowanie Żydów poradnictwem zawodowym i psychotechniką było przekonanie, iż badania młodzieży żydowskiej w ogólnodostępnych poradniach nie są wiarogodne, ponieważ stosowane w nich testy nie uwzględniają odmiennych warunków życia oraz psychiki młodego pokolenia Żydów. Między innymi z tego powodu w nurt badań nad uwarunkowaniami procesu wychowania włączyli się żydowscy pedagodzy, psychologowie i socjologowie. Pierwsze prace nad specyfiką wychowania w środowisku żydowskim pojawiły się w roku 1934¹¹. W opracowaniu zbiorowym poświęconym środowisku małomiasteczkowemu rozdział na temat wychowania dziecka żydowskiego na Kresach wschodnich opublikowała Danuta Grellerówna. Scharakteryzowała w nim wychowanie dziecka w rodzinie ortodoksyjnej, podkreślając znaczenie przepisów religijnych, narzucających dyscyplinę wychowawczą, rolę szabasu oraz tradycyjnego szkolnictwa opartego na chederze i jesziwie. Opracowanie to ukazało specyfikę żydowskiego środowiska wychowawczego, stanowiąc podstawę dla dalszych prac pedagoga i psychologa nad optymalnymi metodami wychowania dzieci i młodzieży żydowskiej. Zagadnieniem tym interesował się również Leon Gutman (znany głównie dzięki pracy *Kłamstwo młodzieży szkolnej*, Lwów–Warszawa 1933). W artykule *Kilka uwag o psychice młodzieży żydowskiej*, opublikowanym w 1934 r. na łamach lwowskiego „Przeglądu Społecznego”, pisał, iż cechami różniącymi społeczność żydowską od otoczenia były m.in. izolacja społeczna, tworzenie mitu żydostwa jako oblężonej twierdzy, stałe poczucie zagrożenia, częste zmiany miejsca zamieszkania, poczucie zależności od innych, ograniczony kontakt z naturą, wykonywanie zawodu niezgodnego z uzdolnieniem i zainteresowaniami, koncentracja na eschatologii kosztem życia doczesnego¹². Izolacja społeczna kształtowała diametralne postawy – pierwszą, opartą na poczuciu dumy z przynależności do narodu o wyjątkowej historii, drugą – przejawiającą się w bierności i niskiej samoocenie. Obie w relacjach z otoczeniem skutkowały przyjmowaniem pozycji aspołecznych. L. Gutman zauważył, że podczas gdy poczucie niskiej wartości u młodzieży nieżydowskiej z wiekiem ustępuje, wśród Żydów narasta pod wpływem niekorzystnych warunków życia. Poczucie stałego zagrożenia, niepewność jutra, świadomość bycia członkiem mniejszości niezyskującej akceptacji otoczenia kształtuje, zdaniem Gutmana, specyficzne cechy psychiki żydowskiej, do których zaliczył nerwowość, krytycyzm, scep-

Żydowskie Towarzystwo Kolonizacyjne, w: *Polski słownik judaistyczny. Dzieje. Kultura. Religia. Ludzie*, t. 2, oprac. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, Prószyński i S-ka, Warszawa 2003, s. 869; NA [Natalia Aleksium], *ORT*, w: *Polski słownik*, t. 2, s. 271–272.

¹¹ D. Grellerówna, *Wychowanie dziecka żydowskiego w małym miasteczku na wschodnich kresach Polski (Mielnica nad Dniestrem)*, w: *Wychowanie w środowisku małomiasteczkowym*, oprac. S. Kursa, T. Pisarski, D. Grellerówna, red. Z. Mysłakowski, Wydawnictwo Naukowego Towarzystwa Pedagogicznego, Lwów–Warszawa 1934; R. Lilientalowa, *Dziecko żydowskie*, wyd. 2, Stowarzyszenie Midrasz, Warszawa 2008 (wyd. 1 w 1934 r.). Na Zachodzie pierwszą monografią na temat żydowskiego środowiska wychowawczego, wykorzystującą badania pedologiczne, było opracowanie W.M. Feldman, M.B., B.S. Lond, *The Jewish child. Its history, folklore, biology and sociology*, with introduction by sir J. Crichton-Browne, HardPress Publishing, London 1917.

¹² L. Gutman, *Kilka uwag o psychice młodzieży żydowskiej*, „Przegląd Społeczny” 1934, nr 7–8, s. 159.

tycyzm, cynizm i pesymizm¹³. Autor diagnozował: „Młodzieniec żydowski ucieka przez tragiczną rzeczywistość życia i szuka schronienia w zakamarkach myślowych [...] dziecko żydowskie – to mały filozof”¹⁴. Ponieważ dorastanie to stopniowe demaskowanie mitów z dzieciństwa i uzyskiwanie „świadomości nieuzasadnionej obcości”, w młodych Żydach kształtowała się świadomość „golusu” – wygnania, wypędzenia. Efektem było też przedwczesne dojrzewanie dzieci żydowskich. Przejawiana – zdaniem Gutmana – w dzieciństwie nerwowość, hałaśliwość, nadpobudliwość, a także zuchwałość, to próba ukrycia żalu wobec konieczności pogodzenia się z nieakceptowaną rolą życiową. Zachowania te nasilały się szczególnie w wieku dojrzewania, gdy świadomość wyobcowania narastała¹⁵.

Wpływem środowiska na wychowanie dziecka żydowskiego interesowała się również Eugenia z Ginsbergów Blausteinowa (1905–1942), przedstawicielka tzw. psychologicznej szkoły lwowskiej, specjalizująca się w fenomenologii i psychologii opisowej. Jak piszą Teresa Rzepa i Bartłomiej Dobroczyński, ta wychowanka wybitnego filozofa i psychologa Mieczysława Kreutz (1893–1971) należała do „znakomicie zapowiadających się młodych uczonych”¹⁶, lecz jej karierę naukową i życie przerwał Holocaust. Podobnie jak D. Grellerówna i L. Gutman, E. Blausteinowa w swoich pracach analizowała specyfikę środowiska wychowawczego współwyznawców. W artykule *Środowisko wychowawcze dziecka żydowskiego* zdefiniowała środowisko wychowawcze, jako „wszystko, co je otacza i oddziaływa na jego organizację fizyczną i psychiczną [podk. – E.B], wywołuje w niej odpowiednie reakcje i przeżycia”¹⁷. Po rozróżnieniu czynników przyrodniczych (klimat, ziemia, flora, fauna, krajobraz itd.) oraz społeczno-kulturalnych (miejsce zamieszkania – miasto, wieś, warunki mieszkaniowe, gospodarcze, stopa życiowa, zawód, rodzina, stosunki narodowościowe i polityczne, religia, zwyczaje, szkoła, instytucje oświatowe, literatura, teatr, prasa, film, muzyka, radio itd.)¹⁸, Blausteinowa przybliżyła żydowskie środowisko wychowawcze, wykazując jego większą różnorodność w porównaniu do środowiska nieżydowskiego. Wynikała ona między innymi z dużego zróżnicowania szkół, do których uczęszczały dzieci żydowskie. W okresie międzywojennym mogły to być szkoły publiczne lub prywatne żydowskie, te ostatnie miały różny charakter – od konserwatywnych, przez narodowe, po socjalistyczne. Autorka podkreśliła, że dziecko inaczej się uczyło i zachowywało w zależności od tego, czy w klasie uczniowie żydowscy byli w większości, czy w mniejszości¹⁹.

¹³ Ibidem, s. 160.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ T. Rzepa, B. Dobroczyński, op. cit., s. 172.

¹⁷ E. Blausteinowa, *Środowisko wychowawcze dziecka żydowskiego*, „Przegląd Społeczny” 1934, nr 10–11, s. 239.

¹⁸ Ibidem, s. 240.

¹⁹ Ibidem.

Wychowanie dziecka żydowskiego zależało, jej zdaniem, nie tylko od rodzaju szkoły, ale także od sposobu funkcjonowania rodziny. Blausteinowa stwierdziła, że rodzina tradycyjna coraz częściej ustępuje miejsca zmodernizowanej – o różnym stopniu i kierunku modernizacji. Zmniejszała się również dietność oraz stopień oddziaływania rodziców na dziecko, a coraz większą rolę odgrywali opiekunowie oraz szkoła. Na sposób wychowania wpływał też zawód wykonywany przez rodziców. Nie bez znaczenia dla wyboru zawodu był fakt, iż Żydzi częściej niż pozostała część społeczeństwa podejmowali się zajęć kupieckich i rzemieślniczych²⁰.

W przypadku środowiska żydowskiego nie znajdował zastosowania podział środowiska wychowawczego na miejskie i wiejskie, ludność żydowska mieszkała bowiem głównie w miastach. Na tożsamość i sposób wychowania wpływało jednak to, jaki procent w danej miejscowości stanowili Żydzi. W małych miasteczkach, zwłaszcza w centralnej i wschodniej Polsce, bywali nawet ludnością dominującą liczebnie, wówczas funkcjonowała w nich rozbudowana sieć żydowskich instytucji życia społeczno-kulturalnego. Inaczej zaś przebiegała socjalizacja dziecka, gdy rodzina żydowska była jedyną lub jedną z niewielu w chrześcijańskim otoczeniu²¹.

Opracowania D. Grellerówniej, L. Gutmana i E. Blausteinowej stanowiły materiał poglądowy dla żydowskich pedagogów, poradni zawodowych oraz laboratoriów psychotechnicznych, pobudzając do prac nad dostosowaniem testów psychotechnicznych do specyfiki psychiki i warunków życia młodzieży żydowskiej. Cechą charakterystyczną żydowskiego poradnictwa zawodowego było kierowanie go wyłącznie do młodzieży szkolnej. Ponadto żydowskie poradnie i pracownie psychotechniczne prowadziła jedna instytucja – Związek Towarzystw Opieki nad Sierotami i Dziećmi Opuszczonymi Centos.

Rozwój żydowskich poradni zawodowych dla młodzieży w międzywojennej Polsce

Organizacja placówek poradnictwa zawodowego wiąże się z działalnością ogólnopolskiego Centosu. Genezy tej organizacji należy upatrywać w akcji ratowania sierot żydowskich na terenach byłego zaboru austriackiego i rosyjskiego, pokrzywdzonych w wyniku I wojny światowej. Na ziemiach kresowych zawiązywały się lokalne komitety pomocy, które następnie uzyskały wsparcie od międzynarodowych organizacji żydowskich, takich jak wspomniany uprzednio Joint²².

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem, s. 241–242.

²² R. Żebrowski, *Centos*, w: *Polski słownik*, op. cit., t. 1, s. 258; Joint – American Joint Distribution Committee od 1920 r. wspierał akcję niesienia pomocy sierotom wojennym na terenach Polski – *Krótki zarys działalności Związku Towarzystw Opieki nad Sierotami Żydowskimi w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1928, s. 57; M. Łapot, *Z dziejów*, op. cit., s. 81–98.

W niepodległej Polsce działające w różnych dzielnicach kraju komitety powołały w 1924 r. związek ogólnopolski. W skład Centosu weszło 8 komitetów lokalnych²³. Podstawowym źródłem wiedzy na temat prowadzonych przezeń poradni zawodowych i instytutów psychotechnicznych jest „Przegląd Społeczny”, organ prasowy Centosu, wydawany we Lwowie w latach 1927–1939. Na jego łamach publikowano artykuły naukowe, sprawozdania z działalności placówek oraz konferencji krajowych i międzynarodowych, a także recenzje książek z zakresu psychotechniki i poradnictwa zawodowego.

Myśl o powołaniu poradni zawodowej z pracownią psychotechniczną jako pierwsza wysunęła znana lwowska filozofka i pisarka Debora Vogel (1902–1942), publikując w roku 1928 tekst *Dobór zawodu*. Autorka przybliżyła w nim genezę i miejsce psychotechniki w strukturze psychologii jako nauki oraz wyjaśniła jej związek z psychologią eksperymentalną, uprawianą początkowo w warunkach laboratoryjnych – psychotechnika stworzyła możliwość zastosowania owych badań w życiu społecznym²⁴. Vogel wyjaśniła podstawowy cel psychotechniki i powiązanie z nią poradnictwa zawodowego, czyli wskazanie jednostce zawodu adekwatnego do indywidualnych predyspozycji. Autorka przybliżyła pierwsze próby klasyfikacji zawodów, najwięcej uwagi poświęcając koncepcji Heinricha Otto Curta Piorkowskiego (1888–1939)²⁵.

W tym samym numerze „Przeglądu...” opublikowano artykuł Maksa Schaffa *O poradni zawodowej*, w którym autor ideę powołania żydowskiej poradni zawodowej potraktował jako nową formę działalności Centosu i nowy rozdział akcji pomocy dzieciom i młodzieży żydowskiej. Pierwszym jej etapem było ratowanie życia sierot i dzieci opuszczonych, chorych i okaleczonych w wyniku I wojny światowej – skupiono się wówczas na organizacji przytułków i sierocińców. Drugim etapem było zapewnienie uratowanym z pożogi wojennej dzieciom i młodzieży wykształcenia – Centos organizował wówczas szkoły zawodowe. Pod koniec lat 20. wraz z wygasaniem zjawiska sieroctwa wojennego (kolejne roczniki młodzieży się usamodzielniały) na pierwszy plan wysunęła się potrzeba znalezienia pracy dla opuszczającej mury sierocińców i szkół zawodowych młodzieży żydowskiej na skutek pogłębiającego się kryzysu ekonomicznego i wzrostu nastrojów antysemitycznych²⁶. Formułowane na łamach „Przeglądu Społecznego” plany zrealizowano właśnie we Lwowie, gdzie 1 grudnia 1930 r. rozpoczęła działalność Poradnia Zawodowa

²³ W jego skład wchodziły towarzystwa: w Warszawie (skupiające 31 komitetów miejscowych na terenie byłego Królestwa Kongresowego), na Polesiu (36 komitetów lokalnych), na Wołyniu (60), w Białymstoku (32), wileńskie Ekopo (74 komitetów na terenie województw wileńskiego i nowogródzkiego), niezależny komitet gminy żydowskiej w Wilnie (1), związek zachodniomałopolski (20) i wschodniomałopolski (63). Razem Centos skupiał 120 zakładów opieki zamkniętej, w których przebywało 4647 sierot oraz 8967 sierot w opiece otwartej; *Krótki zarys*, op. cit., s. 4, 12.

²⁴ D. Vogel, *Dobór zawodu*, „Przegląd Społeczny”, 1928, nr 4, s. 12–13.

²⁵ *Ibidem*, s. 14–15.

²⁶ *Ibidem*, s. 17–22. Zob. także: L. Schächner, *W sprawie poradnictwa zawodowego*, „Przegląd Społeczny”, 1928, nr 4, s. 9–12.

dla Młodzieży Żydowskiej, pierwsza tego typu placówka prowadzona przez mniejszość żydowską w Polsce. Jej kierownikiem został Józef Weinbaum. Celem poradni było

zbadać właściwości indywidualne jednostek pod względem psychicznym i fizycznym oraz ustalenie stosunku pomiędzy dążeniami a rzeczywistymi siłami wzgl.[ędnie] zdolnościami badanych osób; drugą zaś wytyczną są dla nas potrzeby społeczne i ekonomiczne, to znaczy aktualny stan rynku pracy²⁷.

W ramach poradni działała pracownia psychotechniczna, w której prowadzono badania z wykorzystaniem specjalistycznych testów psychometrycznych. Ambicje zawodowe młodych Żydów lwowskich odzwierciedlały strukturę zawodową mniejszości żydowskiej, w której dominowały wolne zawody oraz handel. Przed poradnią stawiano zadanie nie tylko gospodarcze – znalezienie zawodu adekwatnego do predyspozycji uczniów, ale i ideowe, czyli propagowanie wśród młodego pokolenia zawodów praktycznych i pracy fizycznej. Popularyzacja rzemiosła i rolnictwa wśród Żydów wiązała się ze wspomnianym już postulatem przewarstwienia zawodowego społeczności żydowskiej oraz celami syjonistycznymi. Syjoniści dążyli do przygotowania młodych Żydów do osiedlenia się w Palestynie, co wymagało wykształcenia rolników, rzemieślników i techników potrzebnych do budowy osad i tworzenia agrokultury na zasiedlanych ziemiach. Poradnia lwowska nieprzypadkowo współpracowała z Organizacją Robotniczą w Palestynie (Histadrut Haowdim Haklalit)²⁸.

Mimo charakteru wyznaniowego ogólnopolski ruch poradnictwa zawodowego nie izolował poradni żydowskiej. Ważnym wydarzeniem dla jej pracowników był udział w II Ogólnopolskiej Konferencji Psychotechnicznej, która odbyła się w roku 1932 w Warszawie. Zwiedzono wówczas poradnie i pracownie psychotechniczne w stolicy oraz nawiązano kontakty z podobnymi placówkami w kraju. Cenne wskazówki uzyskano od kierownika poradni krakowskiej, pochodzącego ze Lwowa Bronisława Biegeleisena-Żelazowskiego, jednego z twórców polskiej psychotechniki²⁹.

Poradnia lwowska miała charakter pionierski i torowała drogę kolejnym tego rodzaju żydowskim instytucjom w kraju. W kolejnych latach Centos powołał osiem poradni zawodowych, a mianowicie: w 1935 r. w Białymstoku przy ul. Piłsudskiego 33, w roku 1936 w Warszawie przy ul. Fredry 10, w roku 1938 w Lublinie przy pl. Łokietka 5 oraz w Grodnie przy ul. św. Trójcy 23, w Piotrkowie Trybunalskim, w Przemysłu przy ul. Tarnowskiego 33, w Równem przy ul. Litewskiej 33, w Pińsku przy ul. Karolińskiej 22 (w ostatnich przypadkach lata powstania są nieznane)³⁰.

²⁷ J. Weinbaum, *Rok pracy poradni zawodowej dla młodzieży żydowskiej we Lwowie*, „Przegląd Społeczny” 1931, nr 12, s. 468; idem, *Poradnia zawodowa dla młodzieży żydowskiej we Lwowie*, „Przegląd Społeczny” 1930, nr 11, s. 400.

²⁸ J. Kessler, *Sprawozdanie z działu psychotechnicznego Poradni Zawodowej dla Młodzieży Żydowskiej we Lwowie*, „Przegląd Społeczny” 1934, nr 3, s. 63.

²⁹ Ibidem.

³⁰ J. Budkiewicz, J. Kączkowska, *Z dziejów*, op. cit., s. 66–78.

W celu koordynacji działań i wymiany doświadczeń między placówkami z różnych części kraju we wrześniu 1936 r. w Warszawie doszło do utworzenia Centrali Poradni Zawodowych Centosu. W następnym roku w dniach 30–31 marca w stolicy zorganizowano pierwszą konferencję przedstawicieli żydowskich poradni zawodowych. Jej obrady zdominował temat dostosowania metod pracy i narzędzi badań do potrzeb mniejszości żydowskich oraz organizacji patronatów i biur pośrednictwa pracy dla młodzieży żydowskiej. To i kolejne spotkania doprowadziły do wypracowania wspólnej dla wszystkich poradni metodyki pracy³¹.

Metodyka pracy poradni zawodowych Centosu

W badaniach i formułowaniu porady pracownicy placówek podlegających Centosowi stosowali procedury placówek ogólnodostępnych. Pierwszym etapem badań był wywiad ogólny. Za pomocą kwestionariusza wywiadu psycholog ustalał zainteresowania i plany zawodowe lub już wybrany zawód badanego ucznia oraz jego warunki życia. Następnie przechodzono do badań psychotechnicznych z wykorzystaniem testów psychometrycznych³². Stosowano testy: orientacji przestrzennej Roberta Yerkesa (1876–1956), uwagi Benjamin B. Bourdona (1860–1943), przekształcania form geometrycznych Rybakowa, uzupełniania luk w opowiadaniu Hermanna Ebbinghausa (1850–1909), porządkowania elementów (układanie zdań z podanych wyrazów), pamięci (wyrazów, liczb, form, barw, układu itp.), zapamiętywania układów przestrzennych (np. liczb – tablica Roberta W. Schultego, 1897–1933, dróg – labirynty), precyzji ruchów, poprawności językowej³³.

W placówkach żydowskich wprowadzono pewne modyfikacje ogólnodostępnych testów, aby uwzględnić odmienność psychiki i warunków życia Żydów. Przykładem był test geometryczny Rybakowa. Rosyjski psycholog opracował dwie odmiany, łatwiejszą i trudniejszą; na ich podstawie żydowscy psychotechnicy ułożyli test trzeci, którego poziom trudności wypadł pomiędzy testami oryginalnymi i odpowiadał potrzebom uczniów szkół zawodowych. Różnice na niekorzyść uczniów żydowskich w porównaniu z polskimi występowały również w wynikach testu Ebbinghausa. Polegał on na wypełnieniu 12 zdań z 29 lukami. W puste miejsca należało wstawić przysłówki, przyimki lub spójniki, części mowy mające drugoplanowe znaczenie dla zrozumienia całego zdania i sprawiające trudności dzieciom żydowskim, dla których język polski nie był mową ojczystą³⁴. By ograniczyć ryzyko zniekształcenia wyniku badań na skutek niezrozumienia polecenia, w poradniach żydowskich testy psychometryczne przetłumaczono na języki jidysz

³¹ Ibidem, s. 120.

³² J. Weinbaum, *Rok pracy*, op. cit, s. 470.

³³ J. Kessler, *Sprawozdanie z działu psychotechnicznego Poradni Zawodowej dla Młodzieży Żydowskiej we Lwowie*, „Przegląd Społeczny” 1931, nr 12, s. 473.

³⁴ J. Kessler, *Z pracowni psychotechnicznej*, „Przegląd Społeczny” 1934, nr 12, s. 281.

i hebrajski. W przypadku pojawienia się wątpliwości co do wiarygodności pomiaru czy wyniku badania, powtarzano je testami paralelnymi³⁵.

Wyniki badań poddawano obliczeniom statystycznym, określano korelacje między zmiennymi i siłę cech indywidualnych jednostki na tle ogółu za pomocą percentylarza. Umożliwiał on ustalenie normy dla danej cechy i odnoszenie do niej rezultatów pojedynczych badań ze wskazaniem, czy wynik lokuje się powyżej, czy poniżej normy. W przypadku młodzieży żydowskiej pomiary psychotechniczne prowadzone w ogólnodostępnych poradniach wypadały na ogół niekorzystnie z uwagi na porównywanie ich wyników z normami dla całego społeczeństwa, podczas gdy mniejszość żydowska charakteryzowała się ogólnie niższymi normami chociażby rozwoju fizycznego (wzrostu i wagi). Stwierdzono także, że dziewczęta uzyskują lepsze wyniki w testach umysłowych, chłopcy zaś wypadają lepiej w testach sprawdzających sprawność rąk i oka oraz reakcji³⁶. Przed poradniami żydowskimi stało zadanie wypracowania odrębnej skali cech ludności semickiej na podstawie pomiarów antropometrycznych i danych jakościowych. Dane empiryczne pozyskiwane w trakcie badań miały być wykorzystane do ustalenia norm dla tej mniejszości³⁷.

Po badaniach psychotechnicznych odbywały się badania lekarskie. Oceniano podczas nich stan zdrowia, wygląd, organy wewnętrzne, wagę, wzrost, wzrok oraz słuch. Na podstawie wywiadu, badań psychotechnicznych i lekarskich wydawano opinię, czy uzdolnienia, stan zdrowia i ogólna sprawność ucznia odpowiadają wymaganiom w zawodzie wybranym przez badanego, zgodnie z klasyfikacją zawodów Piorkowskiego. Jeśli występował duży stopień zbieżności, poradnia zatwierdzała wybór ucznia, jeśli nie – odradzała go, wskazując inny³⁸.

Realizację zaleceń poradni zawodowych utrudniał upadek wytwórczości żydowskiej, i co za tym idzie – kurczący się rynek praktyk zawodowych. Na przykład w roku 1931 Izba Rzemieśnicza we Lwowie, do której należały także warsztaty żydowskie, przyjęła 1022 praktykantów, rok później zaledwie 671³⁹. Kryzys powodował zamykanie warsztatów, zwalnianie pracowników, a w pierwszej kolejności praktykantów⁴⁰.

Sytuacja na rynku pracy zmuszała poradnie do nowych form aktywności: jedną z nich było uruchomienie pośrednictwa pracy i kierowanie uczniów zwolnionych z warsztatów do innych zawodów. Kolejnym etapem współpracy z klientem było poszukiwanie miejsca

³⁵ J. Kessler, *Sprawozdanie z działu psychotechnicznego Poradni Zawodowej dla Młodzieży Żydowskiej we Lwowie*, „Przegląd Społeczny” 1934, nr 3, s. 64.

³⁶ Ibidem, s. 65.

³⁷ J. Kessler, *Sprawozdanie z działu psychotechnicznego Poradni Zawodowej dla Młodzieży Żydowskiej we Lwowie*, „Przegląd Społeczny” 1931, nr 12, s. 472.

³⁸ J. Weinbaum, *Rok*, op. cit., s. 470.

³⁹ Ibidem, s. 23.

⁴⁰ Ibidem.

nauki, praktyki, względnie pracy. Poradnie utrzymywały kontakt z uczniem, udzielały porad prawnych, a także zasięgały opinii pracodawców⁴¹.

Na przestrzeni lat stwierdzono stopniowe zmniejszanie się liczby uczniów zamierzających wybrać pracę umysłową, szczególnie wyraźnie ta tendencja występowała wśród chłopców. Nastąpił także odwrót młodzieży od zawodów związanych z handlem, związany z niekorzystnymi zmianami na rynku ograniczającymi aktywność drobnych handlowców – takimi jak nadmierne obciążenie podatkowe, brak kredytowania, narastającą kartelizacja i bojkot handlu żydowskiego⁴².

Żydowscy pionierzy poradnictwa zawodowego dla młodzieży

Wybór żydowskich przedstawicieli poradnictwa zawodowego wymaga komentarza, bowiem rozstrzygnięcie kwestii, czy daną osobę uznać za Polaka, czy Żyda, jest problematyczne i wymaga od autora arbitralnych decyzji. Zapewne z tych względów w *Słowniku psychologów polskich* ujęto biogramy Janusza Korczaka i Franciszki Baumgarten-Tramerowej, dla której z kolei zabrakło miejsca w *Polskim słowniku judaistycznym*, podobnie jak dla Zofii Lipszyc. W niniejszym zestawieniu ujęto wszystkich psychologów żydowskiego pochodzenia, silniej bądź słabiej związanych z tym środowiskiem, działających w Polsce w zakresie poradnictwa zawodowego oraz psychotechniki.

Najwybitniejszą postacią, pionierką światowego poradnictwa zawodowego, była Franciszka Baumgarten-Tramer (1883–1890). W literaturze przedmiotu jest uznawana za szwajcarskiego psychologa, z Polską łączyły ją jednak więzy rodzinne, studia akademickie i działalność zawodowa. Urodziła się w Łodzi, dorastała w zamożnej rodzinie żydowskiej właściciela zakładu tekstylnego. W 1905 r. rozpoczęła studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, jednak jako obywatelka Rosji nie mogła zostać dopuszczona do egzaminów. Po śmierci ojca w 1906 r. wyjechała do Paryża, by studiować filozofię, fizykę i chemię. Jedną z jej nauczycielek była Maria Skłodowska-Curie. W kolejnych latach studiowała w Krakowie, Zurychu i Berlinie (pod opieką pioniera psychotechniki, amerykańskiego psychologa Hugo Münsterberga (1863–1916)). W latach 1911–1914 przebywała w Łodzi, dając wykłady z psychotechniki i psychoanalizy. Kolejne 10 lat spędziła w Berlinie, prowadząc pracę badawczą z zakresu psychologii stosowanej, współpracowała z É. Claparède'em (1873–1940), założycielem „Internationale Vereinigung für Psychotechnik”. W 1924 r. wyszła za mąż za psychiatrę dziecięcego Moritza Tramera (1882–1963) i osiadła w Szwajcarii, była wykładowcą na Uniwersytecie w Bernie. W latach 1947–1951 pełniła funkcję sekretarza Association Internationale de

⁴¹ Ibidem, s. 471; J. Kohn, *Sprawozdanie Centralnego Komitetu Opieki nad Żydowskimi Sierotami we Lwowie za lata 1929/1931*, „Przegląd Społeczny”, 1932, nr 4–5, s. 140.

⁴² J. Weinbaum, *Z działalności poradni zawodowej dla młodzieży żydowskiej we Lwowie*, „Przegląd Społeczny”, 1935, nr 1–2, s. 22.

Psychotechnique oraz redaktora naczelnego pisma „Internationale Zeitschrift für Berufsethik”. Utrzymywała kontakt z polskim środowiskiem psychotechnicznym; w 1925 r. odwiedziła Warszawę, dając kilka wykładów z zakresu poradnictwa zawodowego. Przyczyniła się do powołania Polskiego Towarzystwa Psychotechnicznego oraz pierwszego polskiego czasopisma specjalistów z tego zakresu – „Psychotechniki”. Swoje artykuły publikowała m.in. w polskich czasopismach, takich jak wspomniana „Psychotechnika”, „Polskie Archiwum Psychologii” i „Psychologia Wychowawcza”⁴³.

Wiodącą postacią w polskim środowisku psychotechnicznym był Bronisław Biegeleisen-Żelazowski (1881–1963). Pochodził on ze spolonizowanej rodziny, był synem Henryka Biegeleisena (1855–1934), znanego historyka literatury polskiej, dyrektora Szkoły Ludowej Żeńskiej im. Abrahama Kohna we Lwowie. Urodził się i dorastał w mieście nad Pełtwią, gdzie ukończył studia politechniczne, po czym został wykładowcą na Politechnice Lwowskiej. Habilitację uzyskał w 1909 r. w Berlinie. W roku 1925 zorganizował Instytut Psychotechniczny w Krakowie i został jego dyrektorem. Działalność instytutu koncentrowała się na badaniach psychotechnicznych wśród uczniów szkół powszechnych, maturzystów oraz praktykantów rzemieślniczych i przemysłowych. Biegeleisen inicjował powoływanie kolejnych placówek poradnictwa zawodowego na Śląsku. Służył radą w rozwoju żydowskiej poradni zawodowej we Lwowie. Zapoznawał się, badał i tłumaczył najnowsze osiągnięcia psychologii stosowanej na Zachodzie. Uczestniczył w pracach Polskiego Towarzystwa Psychotechnicznego, w branżowych konferencjach krajowych i zagranicznych. W roku 1936 Biegeleisen uzyskał tytuł doktora filozofii z zakresu psychologii na Uniwersytecie Poznańskim. Okupację przeżył na emigracji. Po wojnie osiadł w Warszawie, gdzie angażował się w działalność Instytutu Ekonomiki i Organizacji Przemysłu i Zakładu Psychologii przy Ośrodku Badań Transportu Samochodowego. Był autorem wielu prac, m.in. *Metod statystycznych w psychologii* (1935) oraz *Zarysu psychologii pracy* (1964, wydany po śmierci), publikował także w „Psychotechnice” oraz „Polskim Archiwum Psychologii”⁴⁴.

Wkład w rozwój żydowskiego poradnictwa zawodowego dla uczniów miała Zofia Lipszyc z domu Hirszowicz (1883–1942), absolwentka Uniwersytetu w Zurychu, gdzie w 1909 r. uzyskała doktorat pod kierunkiem jednego z pionierów psychologii eksperymentalnej i pedologii Ernsta Meumanna (1862–1915). Po studiach powróciła do Polski, w 1914 r. ponownie wyjechała do Szwajcarii, gdzie w czasie I wojny światowej pracowała jako psycholog szkolny. W latach 1917–1921 przebywała w Rosji, w roku 1921 wraz z mężem, lekarzem wojskowym, zamieszkała w Warszawie. Nawiązała współpracę

⁴³ R. Stachowski, *Baumgarten-Tramer Franciszka*, w: *Słownik psychologów polskich*, op. cit., s. 26; E. Daub, *Franziska Baumgarten: Eine Frau zwischen akademischer und praktischer Psychologie (Beiträge zur Geschichte der Psychologie)*, Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, Frankfurt a. M. 1996; W. Zeidler, *Psychologia i psychotechnika w twórczości Franciszki Baumgarten*, Liberi Libri, Warszawa 2018.

⁴⁴ J. Budkiewicz, J. Kączkowska, *Z dziejów*, op. cit., s. 231–233; W. Błońska, *Biegeleisen-Żelazowski Bronisław*, w: *Słownik psychologów polskich*, op. cit., s. 26–28.

z Januszem Korczakiem, w latach 1924–1925 pracowała jako psycholog w żydowskim zakładzie dla dzieci trudnych w Śródborowie. Jako psycholog szkolny zatrudniona była również w żydowskiej Naszej Szkole przy ul. Rysiej oraz w Poradni Zawodowej im. Aleksandra Kraushara w Warszawie, którą założyła. Jej wkładem w rozwój psychologii stosowanej było opracowanie metody badania skłonności, przede wszystkim opiekuńczych, oraz cech charakteru dzieci i młodzieży. Przygotowana przez nią ankieta na temat skłonności została zatwierdzona przez Stefana Baleya i przyjęta w poradnictwie zawodowym w Polsce w latach międzywojennych; stosowano ją także w latach powojennych. Ankietę wydało drukiem Polskie Towarzystwo Psychotechniczne. Utrzymywała kontakt z wybitnymi psychologami: Alfredem Adlerem, Zygmuntem Freudem, a także Józefą Joteyko, Stefanem Baleyem, Władysławem Witwickim i Franciszką Baumgarten-Tramerową. Była aktywnym członkiem Polskiego Towarzystwa Psychotechnicznego. Brała udział w ogólnopolskich konferencjach psychotechnicznych. Wyniki badań publikowała w „Psychotechnice” oraz w czasopiśmie niemieckich i francuskich. Przed wybuchem II wojny światowej wyjechała na Kongres Pedagogiczny w Paryżu, z którego nie powróciła do Polski. Zmarła śmiercią samobójczą we Francji w hitlerowskim obozie dla Żydów⁴⁵.

Badania psychotechniczne młodzieży żydowskiej w Polsce prowadził także Adolf Berman (1906–1978), zapamiętany przede wszystkim jako jeden z przywódców żydowskiego podziemia w czasie II wojny światowej oraz działacz syjonistyczny (był bratem okrytego złą sławą Jakuba Bermana). W okresie międzywojennym ceniono go jako psychologa i pedagoga. Berman studiował na Wydziale Filozoficzno-Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego, był wychowankiem naukowym Władysława Witwickiego (1878–1948). Po studiach podjął pracę w gimnazjach warszawskich. Prowadził badania psychologiczne nad młodzieżą, był zatrudniony w Komitecie do spraw Żydowskiego Rzemiosła, kierował powołaną we wrześniu 1936 r. Centralą Poradni Zawodowych Centosu w Warszawie. Brał udział w I Polskiej Konferencji Psychologów pracujących na polu wychowania. Zaprezentował na niej referat *Znaczenie psychologii społecznej dzieci i młodzieży dla praktyki wychowawczej*⁴⁶. Jego postać uwieczniono w *Polskim słowniku judaistycznym*; autorka biogramu Natalia Aleksiuń stwierdziła m.in., iż „należał do pionierów poradnictwa zawodowego w Polsce”⁴⁷.

Mniej znaną postacią była Lea Feygin (Fejgin)-Gartensteyg (1901–1929). Wpływ na to miała przedwczesna śmierć, w 28. roku życia. Urodziła się w Warszawie, tu ukończyła szkołę średnią. W roku 1917 rozpoczęła studia na Wydziale Historyczno-Filologicznym Wyższych Kursów dla Kobiet w Moskwie. Na krótki czas powróciła do Warszawy, by następnie wyjechać do Genewy. Była asystentką znanego psychologa i pedagoga É. Claparède’a. Pozostała w laboratorium psychologicznym Instytutu im. Jana Jakuba Rousseau

⁴⁵ Ibidem, s. 233–234.

⁴⁶ Ibidem, s. 119, 182, 257.

⁴⁷ NA [Natalia Aleksiuń], *Berman Adolf*, w: *Polski słownik judaistyczny*, t. 1, s. 178–200.

w Genewie do roku 1926, uzyskując tytuł doktora. W Polsce prowadziła wykłady w Wolnej Wszechnicy Polskiej jako asystentka Jakuba Segala (1880–1943). Jednocześnie od roku 1926 prowadziła psychotechniczną poradnię zawodową przy magistracie w Lublinie. W Lublinie i w Warszawie wygłaszała popularyzujące wiedzę psychologiczną referaty dla nauczycieli. Wykładała także psychologię w Żeńskim Gimnazjum Humanistycznym Fanny Posnerowej w Warszawie. Uczestniczyła w krajowych i międzynarodowych kongresach psychologów i psychotechników, publikowała też artykuły i rozprawy. Była członkiem Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauki w Lublinie, Polskiego Towarzystwa Psychotechnicznego i Koła Psychologów Szkolnych. W roku 1927 wzięła udział w Międzynarodowym Kongresie Psychotechnicznym w Paryżu. W 1928 r. została delegowana przez PTP na konferencję w Utrechcie, jednak z powodu choroby nie mogła w niej uczestniczyć osobiście; wysłała referat pt. *Certaines manifestations du caractere et du temperament dans le epreuves psychotechniques*. Publikowała m.in. w „Archives de Psychologie”, „Szucloze Kind” i „Przeglądzie Społecznym”. W swoich pracach podkreślała konieczność przygotowania testów przystosowanych do psychiki i warunków życia dziecka żydowskiego. Trzydziestego stycznia 1929 r. wygłosiła ostatni w swym krótkim życiu referat *O myśleniu dziecka* – przed członkami Komisji Filozoficznej Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Lublinie⁴⁸.

Wiodącą postacią wśród organizatorów sieci żydowskich poradni zawodowych i badań psychotechnicznych żydowskiej młodzieży szkolnej był Jakub Kessler. Kessler urodził się w 1904 r. we Lwowie, tam też zmarł najprawdopodobniej w roku 1942. Z wykształcenia był orientalistą, ukończył Uniwersytetu Jana Kazimierza. Był także działaczem społecznym Centosu. Brał udział w założeniu żydowskiej Poradni Zawodowej we Lwowie oraz był kierownikiem jej działu psychotechnicznego. Publikował na łamach „Przeglądu Społecznego”. Uczestniczył w konferencjach przedstawicieli poradni zawodowych Centosu, doradzał przy tworzeniu kolejnych poradni, opierając się na doświadczeniu uzyskanym w poradni lwowskiej. Brał również udział w ogólnopolskich konferencjach psychotechnicznych – w swych wypowiedziach postulował opracowanie odrębnego modelu badań psychometrycznych dla młodzieży żydowskiej. W 1938 r. wydał opracowanie *Młodzież a praca zawodowa w świetle ankiet, przeprowadzonych przez Poradnię Zawodową dla Młodzieży Żydowskiej przy Centralnym Komitecie Opieki nad Żydowskimi Sie-*

⁴⁸ *Bl. P. Dr. Lea Fejgin-Gartensteygowa*, „Przegląd Społeczny” 1929, nr 4, s. 121–123; „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego” 1932, nr 2, s. 43. Jej prace na temat szkolnego poradnictwa zawodowego i psychotechniki to: L. Fejgin-Gartensteyg, *Psychotechnika, jej cele i metody*, „Przegląd Społeczny” 1928, nr 6, s. 6–14; L. Fejgin-Gartensteyg, *Rola psychologa w szkole*, „Przegląd Społeczny” 1928, nr 9, s. 18–25; L. Fejgin-Gartensteygowa, *Zwiększenie wydajności pracy szkolnej*, „Przegląd Społeczny” 1928, nr 4, s. 123–127; L. Fejgin, *O kryteriach oceny metod badań psychotechnicznych. Referat ukraińskiego instytutu pracy (Charków), zamieszczony w sprawozdaniu z pierwszego ogólnorosyjskiego zjazdu poświęconego psychologii pracy i poradnictwa zawodowego (Moskwa 29 maja–3 czerwca 1927 r.)*, „Psychotechnika” 1928, nr 5, s. 35–39; L. Fejgin, *Lubelska Pracownia Psychotechniczna. Sprawozdanie z dotychczasowej działalności*, „Psychotechnika” 1928, nr 5, s. 47–50.

rotami i *Opuszczonymi Dziećmi we Lwowie*, z zainteresowaniem przyjęte przez polskie środowisko psychotechniczne⁴⁹

Brakuje danych biograficznych na temat kolejnej zasłużonej w organizowaniu żydowskich poradni zawodowych postaci – Józefa Weinbauma. Przyczynił się on do powołania we Lwowie w grudniu 1930 r. pierwszej żydowskiej poradni zawodowej dla młodzieży, sam został jej kierownikiem. Wiedzę z zakresu poradnictwa zawodowego popularyzował na łamach „Przeglądu Społecznego”. Już w roku 1928 przybliżył czytelnikom przemiany na rynku pracy i sposób funkcjonowania sieci placówek poradnictwa zawodowego w Niemczech, omawiając między innymi opracowanie P. Ziertmana *Berufsberatung und Schule* (Berlin 1920)⁵⁰. W roku 1933 Józef Weinbaum opublikował poradnik *O czym młodzież powinna wiedzieć przy wyborze zawodu*, 31-stronicową broszurę zawierającą najistotniejsze informacje na temat racjonalnego wyboru drogi dalszego kształcenia, oparte na doświadczeniu zdobytym w lwowskiej poradni zawodowej Centosu, która dostarczała niezbędnej wiedzy prawnej na temat zasad zatrudniania nieletnich, przysługujących im praw, charakteryzowała szczegółowo zawody wedle podziału ustawy przemysłowej oraz klasyfikacji zawodów Juliena Fontègne’a (1879–1944). Następnie autor omówił w niej przeciwwskazania do wykonywania zawodów oraz procedury obowiązujące przy zatrudnianiu młodocianych wraz z wykazem szkół zawodowych. Poradnik był skierowany nie tylko do Żydów⁵¹. Informacje na temat funkcjonowania poradni oraz publikacje pozostają podstawowym świadectwem jego życia i działalności.

Podsumowanie

Zdaniem Janiny Budkiewicz i Janiny Kączkowskiej, „w okresie międzywojennym Polska stała się jedynym z wiodących ośrodków psychologii stosowanej w zakresie poradnictwa zawodowego oraz badań psychotechnicznych”⁵². Przedstawiony w niniejszym artykule dorobek teoretyczny i praktyczny środowiska żydowskiego wskazuje, że miało ono istotny wpływ na uzyskanie przez polskie środowisko takiego statusu. Żydowskie poradnictwo zawodowe dla młodzieży tworzyły postaci niemal nieznane w historiografii: Zofia Lipszyc, Adolf Berman, Lea Fejgin-Gartensteyg, Jakub Kessler i Józef Weinbaum,

⁴⁹ Recenzja sprawozdawcza opracowania Kesslera zob.: S. Zielińska, *Jakub Kessler: Młodzież a praca zawodowa w świetle ankiet, przeprowadzonych przez Poradnię Zawodową dla Młodzieży Żydowskiej przy Centralnym Komitecie Opieki nad Żydowskimi Sierotami i Opuszczonymi Dziećmi we Lwowie*, „Psychotechnika” 1939, nr 1–2, s. 48–49; R. Żebrowski, *Kessler Jakub*, w: *Polski słownik judaistyczny*, t. 1, op. cit., s. 773.

⁵⁰ J. Weinbaum, *Szkola a poradnictwo zawodowe*, „Przegląd Społeczny” 1928, nr 5, s. 15–19.

⁵¹ J. Weinbaum, *Zadanie poradni zawodowej*, w: *Rocznik jubileuszowy Związku dla Szerzenia Wychowania Zawodowego wśród Żydów w Małopolsce „WUZET” oraz Kalendarz na rok 1937–5697*, Lwów 1936, s. 147–151; idem, *O czym młodzież powinna wiedzieć przy wyborze zawodu: przewodnik dla młodzieży, rodziców i opiekunów*, Lwów 1933; *Książki i broszury*, „Psychotechnika” 1933, nr 2, s. 153.

⁵² D. Barzach, L. Wołoszynowa, *Przedmowa*, w: J. Budkiewicz, J. Kączkowska, *Z dziejów*, op. cit., s. 12–13.

korzystając z dorobku m.in. znanych postaci psychologii stosowanej w międzywojennej Polsce, Franciszki Baumgarten-Tramerowej i Bronisława Biegeleisena-Żelazowskiego.

Znaczącą rolę w organizacji żydowskich placówek poradnictwa zawodowego odegrali Żydzi lwowscy. W mieście tym wydawano „Przegląd Społeczny”, rejestrujący najnowsze trendy w poradnictwie i psychotechnice w Polsce i na świecie oraz zdający relacje z działalności placówek żydowskich. Pismo pełniło funkcję kształcącą, informacyjną, a także sprawozdawczą dla pracowników psychologii stosowanej oraz ogółu społeczeństwa. Również we Lwowie pod koniec roku 1930 powołano pierwszą żydowską poradnię zawodową i instytut psychotechniczny, których doświadczenie przyczyniło się do powołania kolejnych tego typu placówek w Polsce.

Żydowskie placówki poradnictwa zawodowego były zarządzane przez ogólnopolski Centos. Organizacja ta prowadziła w sumie dziewięć poradni zawodowych, w których wykonywano badania psychotechniczne, pomagające młodzieży opuszczającej szkołę powszechną lub starszej w doborze optymalnego zawodu. Ich powołanie było związane z programem przewarstwienia zawodowego społeczności żydowskiej oraz wzmagającym się kryzysem gospodarczym, utrudniającym młodzieży wybór odpowiedniego zawodu i znalezienie pracy. Rozwój tego typu placówek był wspierany przez ruch syjonistyczny, przygotowujący młodzież do tworzenia żydowskiego osadnictwa w Palestynie.

Bibliografia

- Bańka A., Trzeciak W., *Rozwój myśli i profesjonalizacji poradnictwa zawodowego. Tropy, dokonania, perspektywy*, Poznań–Katowice–Warszawa 2017.
- Błońska W., Biegeleisen-Żelazowski Bronisław, w: *Słownik psychologów polskich*, red. E. Kosnarowicz, T. Rzepa, R. Stachowski, Poznań 1992.
- Blausteinowa E., *Środowisko wychowawcze dziecka żydowskiego*, „Przegląd Społeczny” 1934, nr 10–11.
- Bł. P. Dr. Lea Fejgin-Gartensteygowa, „Przegląd Społeczny” 1929, nr 4.
- Budkiewicz J., Kączkowska J., *Z dziejów psychologii stosowanej w Polsce*, Warszawa 1987.
- Claparède É., *Poradnictwo zawodowe. Zadania i metody*, wyd. 2, tłum. M. Sokal, Warszawa 1936/1937.
- Daub E., *Franziska Baumgarten: Eine Frau zwischen akademischer und praktischer Psychologie (Beiträge zur Geschichte der Psychologie)*, Frankfurt a. M. 1996.
- „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego” 1932, nr 2.
- Feldman W.M., M.B., Lond B.S., *The Jewish child. Its history, folklore, biology and sociology*, with introduction by sir J. Crichton-Browne, London 1917.
- Fejgin L., *Lubelska Pracownia Psychotechniczna. Sprawozdanie z dotychczasowej działalności*, „Psychotechnika” 1928, nr 5.
- Fejgin L., *O kryteriach oceny metod badań psychotechnicznych. Referat ukraińskiego instytutu pracy (Charków), zamieszczony w sprawozdaniu z pierwszego ogólnorosyjskiego zjazdu poświęconego psychologii pracy i poradnictwa zawodowego (Moskwa 29 maja – 3 czerwca 1927 r.)*, „Psychotechnika” 1928, nr 5.
- Fejgin-Gartensteygowa L., *Zwiększenie wydajności pracy szkolnej*, „Przegląd Społeczny” 1928, nr 4.

- Feygin-Gartensteyg L., *Psychotechnika, jej cele i metody*, „Przegląd Społeczny” 1928, nr 6.
- Feygin-Gartensteyg L., *Rola psychologa w szkole*, „Przegląd Społeczny” 1928, nr 9.
- Grellerówna D., *Wychowanie dziecka żydowskiego w małym miasteczku na wschodnich kresach Polski (Mielnica nad Dniestrem)*, w: *Wychowanie w środowisku małomiasteczkowym*, oprac. S. Kursa, T. Pisarski, D. Grellerówna, red. Z. Mysłakowski, Lwów–Warszawa 1934.
- Gutman L., *Kilka uwag o psychice młodzieży żydowskiej*, „Przegląd Społeczny” 1934, nr 7–8.
- Kessler J., *Sprawozdanie z działu psychotechnicznego Poradni Zawodowej dla Młodzieży Żydowskiej we Lwowie*, „Przegląd Społeczny” 1931, nr 12.
- Kessler J., *Sprawozdanie z działu psychotechnicznego Poradni Zawodowej dla Młodzieży Żydowskiej we Lwowie*, „Przegląd Społeczny” 1934, nr 3.
- Kessler J., *Z pracowni psychotechnicznej*, „Przegląd Społeczny” 1934, nr 12.
- Kohn J., *Sprawozdanie Centralnego Komitetu Opieki nad Żydowskimi Sierotami we Lwowie za lata 1929/1931*, „Przegląd Społeczny” 1932, nr 4–5.
- Kozłowska M., *Poradnictwo zawodowe w szkołach w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 2014, nr 4.
- Krótki zarys działalności Związku Towarzystw Opieki nad Sierotami Żydowskimi w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1928.
- Książki i broszury*, „Psychotechnika” 1933, nr 2.
- Lilientalowa R., *Dziecko żydowskie*, wyd. 2, Warszawa 2008.
- Łapot M., *Religia mojżeszowa w szkolnictwie publicznym we Lwowie w dobie autonomii galicyjskiej (1867–1918)*, Częstochowa 2019.
- Łapot M., *Szkolnictwo żydowskie we Lwowie (1772–1939)*, Częstochowa 2016.
- Łapot M., *Z dziejów opieki nad żydowskim dzieckiem sierocym we Lwowie (1772–1939)*, Gliwice 2011.
- NA [Natalia Aleksium], *Berman Adolf*, w: *Polski słownik judaistyczny. Dzieje. Kultura. Religia. Ludzie*, t. 1, oprac. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, Warszawa 2003.
- NA [Natalia Aleksium], *Joint*, w: *Polski słownik judaistyczny. Dzieje. Kultura. Religia. Ludzie*, t. 1, oprac. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, Warszawa 2003.
- NA [Natalia Aleksium], *Żydowskie Towarzystwo Kolonizacyjne*, [w:] *Polski słownik judaistyczny. Dzieje. Kultura. Religia. Ludzie*, t. 2, oprac. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, Warszawa 2003.
- NA [Natalia Aleksium], *ORT*, w: *Polski słownik judaistyczny. Dzieje. Kultura. Religia. Ludzie*, t. 2, oprac. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, Warszawa 2003.
- Poradnia Zawodowa Patronatu nad Młodzieżą Rękodzielną we Lwowie*, Lwów 1928.
- Rzepa T., Dobroczyński B., *Historia polskiej myśli psychologicznej. Gałązki z drzewa Psyche*, Warszawa 2009.
- Schächner L., *W sprawie poradnictwa zawodowego*, „Przegląd Społeczny” 1928, nr 4.
- Słownik psychologów polskich*, red. E. Kosnarewicz, T. Rzepa, R. Stachowski, Poznań 1992.
- Stachowski R., *Baumgarten-Tramer Franciszka*, w: *Słownik psychologów polskich*, red. E. Kosnarewicz, T. Rzepa, R. Stachowski, Poznań 1992.
- Tomaszewski J., *Zarys dziejów Żydów w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1990.
- Vogel D., *Dobór zawodu*, „Przegląd Społeczny” 1928, nr 4.
- Weinbaum J., *O czym młodzież powinna wiedzieć przy wyborze zawodu: przewodnik dla młodzieży, rodziców i opiekunów*, Lwów 1933.
- Weinbaum J., *Poradnia zawodowa dla młodzieży żydowskiej we Lwowie*, „Przegląd Społeczny” 1930, nr 11.
- Weinbaum J., *Rok pracy poradni zawodowej dla młodzieży żydowskiej we Lwowie*, „Przegląd Społeczny” 1931, nr 12.
- Weinbaum J., *Szkola a poradnictwo zawodowe*, „Przegląd Społeczny” 1928, nr 5.

- Weinbaum J., *Z działalności poradni zawodowej dla młodzieży żydowskiej we Lwowie*, „Przegląd Społeczny” 1935, nr 1–2.
- Weinbaum J., *Zadanie poradni zawodowej*, w: *Rocznik jubileuszowy Związku dla Szerzenia Wykształcenia Zawodowego wśród Żydów w Małopolsce „WUZET” oraz Kalendarz na rok 1937–5697*, Lwów 1936.
- Zeidler W., *Psychologia i psychotechnika w twórczości Franciszki Baumgarten*, Warszawa 2018.
- Zielińska S., *Jakub Kessler: Młodzież a praca zawodowa w świetle ankiet, przeprowadzonych przez Poradnię Zawodową dla Młodzieży Żydowskiej przy Centralnym Komitecie Opieki nad Żydowskimi Sierotami i Opuszczonymi Dziećmi we Lwowie*, „Psychotechnika” 1939, nr 1–2.
- Żebrowski R., *Centos*, w: *Polski słownik judaistyczny*, t. 1, oprac. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, Warszawa 2003.
- Żebrowski R., *Kessler Jakub*, w: *Polski słownik judaistyczny*, t. 1, oprac. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, Warszawa 2003.
- Żydzi w Polsce Odrodzonej*, t. 2, *Działalność gospodarcza, oświatowa i kulturalna*, red. I. Schiper, A. Tartakower, A. Haffitka, Warszawa 1933.